

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL ACTIVITIES

УДК 159.922.8-057.875:378

Тетяна Дерека

ORCID iD 0000-0003-0998-1821

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики фізичної культури,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
вул. Роменська, 87, 40002 Суми, Україна,
24tetiana01@ukr.net

Валентина Ляшенко

ORCID iD 0000-0002-4835-1390

кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
старший викладач кафедри фізичного виховання і педагогіки спорту,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, 04053 Київ, Україна,
v.liashenko@kubg.edu.ua

Валентина Туманова

ORCID iD 0000-0002-9838-6081

старший викладач кафедри спорту та фітнесу,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, 04053 Київ, Україна,
v.tumanova@kubg.edu.ua

Олена Гацко

ORCID iD 0000-0002-7275-3963

старший викладач кафедри фізичного виховання і педагогіки спорту,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, 04053 Київ, Україна,
o.hatsko@kubg.edu.ua

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті визначено відмінності в психологічних особливостях студентів закладів вищої освіти (юнаків та дівчат). Досліджено особистісні прояви індивідуальних особливостей психічних якостей та темпераменту в юнаків та дівчат. У дослідженні застосовувались бесіда та психодіагностичне тестування. Віковий діапазон досліджуваних 18 – 20 років, кількість – 29 осіб. У результаті дослідження виявлені суттєві відмінності в прояві особистісних якостей агресивності та ригідності. У юнаків більш виражена агресивність, впевненість у собі, низький нейротизм та екстраверсія, а у дівчат – підвищений рівень нейротизму, тривожності та переважає інтроверсія. Дослідження показало, що у студентів – юнаків найвищі показники впевненості (10,3 бали) та агресивності (12 балів), у дівчат, студентів другого курсу найвищі показники тривожності (11,3 бали) та нейротизму (10,1 бал).

Ключові слова: екстраверсія; інтроверсія; нейротизм; студенти; тривожність.

Вступ. Загальнопсихічний розвиток у студентському віці є особливим періодом інтенсивної соціалізації людини, розвитку вищих психічних функцій, становлення всієї інтелектуальної системи і особистості в цілому, тому що в цілому психологічний зміст юності пов'язаний з розвитком самосвідомості, вирішенням завдань професійного самовизначення і вступу до дорослого життя (Кириленко, 2007). Студентський вік, за Б. Ананьєвим (2001), є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних можливостей. Студентство як соціальна група, як зазначають Б. Рубін і Ю. Колесніков, функціонує в системі вищої освіти, виступає як об'єкт виробництва, предметом якої є не річ, а сама людина, особистість (Психологічні особливості студентського віку, 2013). За даними дослідників, «кожна властивість або якість особистості є досить стійким психічним утворенням, а їх наявність, власне, і робить особистість особистістю...» (Бурлачук, 2003).

Як зазначає О. Ігумнова (2013), навчання у ЗВО істотно змінює соціальну ситуацію студента, що спричинено новими вимогами освітнього процесу та умовами навчальної діяльності (висока інтенсивність розумової роботи та ін.). внаслідок цього в організмі людини відбуваються певні зміни, на які впливають індивідуальні особливості, які надалі проявляються у актуальних психічних станах. Таким чином, особливості перебігу, тривалість, інтенсивність протікання та реалізація деяких психічних станів – це своєрідна картина індивідуально-психологічних властивостей особистості.

Дослідження показали, що в студентському віці відбувається подальший психічний розвиток людини, складне переструктурування психічних функцій всередині інтелекту, змінюється вся структура особистості у зв'язку з входженням в нові, більш широкі і різноманітні соціальні спільноти (Психологічні особливості студентського віку, 2013).

За даними О. Грибок, у вищому навчальному закладі суттєву роль у соціалізації студента відіграє навчальна група. Спілкуючись між собою, студенти здобувають навички соціальної взаємодії, збільшують набір соціальних ролей, розширюють уявлення про власну особистість. При цьому, розходження в моральних установках, нормах, цінностях та поведінці часто ставлять студента в конфліктну

ситуацію, вихід з якої залежить від психологічних характеристик студентів (Рубін, 1980).

Дослідженням тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності у студентів займалася С. Мельникова (2015). Вона зазначає, що у «студентів-психологів» виявлено високий рівень тривожності і середній рівень агресивності, який пов'язує з впливом на психо-емоційний стан студентів складних соціальних та економічних умов в країні, та низький рівень ригідності, що свідчить про здатність досліджуваних до адаптації в сучасних умовах.

Відтак, студент як людина певного віку і як особистість може характеризуватися у трьох аспектах: 1) у психологічному, який являє собою єдність психологічних процесів, станів і властивостей особистості (Мельничук, 2003). Головне в психологічному плані – психічні властивості (спрямованість, темперамент, характер, здібності), від яких залежить перебіг психічних процесів, виникнення психічних станів, прояв психічних утворень (Ромек, 2003); 2) у соціальному, у якому втілюються суспільні відносини, якості, породжувані приналежністю студента до певної соціальної групи, національності (Ананьєв, 1974); 3) у біологічному, який включає тип вищої нервової діяльності, будову аналізаторів, безумовні рефлекси, інстинкти, фізичну силу, статуру тощо (Берн, 2006). Цей аспект переважно зумовлений спадковістю і вродженими задатками, але, у відомих межах, змінюється під впливом умов життя (Психологічні особливості студентського віку, 2013).

У даній статті ми зупинимось на вивченні психологічного аспекту особистості студентів, оскільки, на нашу думку, питання відмінностей психологічних особливостей у юнаків та дівчат не достатньо вивчені.

Метою дослідження є визначення психологічних особливостей студентів закладів вищої освіти та їх відмінностей у юнаків та дівчат.

Матеріал та методи. *Учасники.* У дослідженні приймали участь студенти другого курсу, які дали згоду на проведення психологічного тестування. Віковий діапазон досліджуваних студентів 18–20 років. Кількість – 29 осіб. Дослідження проводилося на базі Київського університету імені Бориса Грінченка.

Організація дослідження. Для визначення відмінностей у психологічних особливостях студентів різної статі застосовувалися наступні методики: тест на визначення впевненості

у собі розроблений В. Ромеком (2008; 2003), методика діагностики самооцінки психічних станів та особистісний опитувальник Г. Айзенка на визначення психологічних станів, типу темпераменту з урахуванням екстраверсії – нейротизму (Личностный опросник ЕРІ, 1995). Результати було оброблено у відповідності з ключем до тесту. На основі аналізу показників складено порівняльний графік психологічних особливостей особистості студентів закладів вищої освіти (юнаків та дівчат).

Статистичний аналіз. Для з'ясування достовірностей розбіжностей між середніми арифметичними показниками груп студентів застосовували t-критерій Стьюдента.

У результаті визначення психологічних особливостей студентів закладів вищої освіти ми отримали наступні результати. Рівень впевненості у собі у юнаків (10,3 бали) вищий аніж у дівчат (8,2 бали). Розглядаючи впевненість в собі як переживання людиною своїх можливостей, адекватних тим завданням, які перед ним стоять у житті, так і тим, які він ставить перед собою сам (Бондарева, 2014), маємо зазначити, що юнаки вважають себе більш впевненими у досягненні своїх цілей у майбутньому. До того ж впевненість часто спирається на самооцінку особистості та прояв вольових якостей, які зазвичай більше спостерігаються у юнаків аніж у дівчат (рис. 1).

Невелика різниця є у показниках тривожності, але і у юнаків (13,6 балів) і дівчат (9,9 балів), студентів закладів вищої освіти, вона відповідає середньому рівню. Психологи відзначають, що навчання завжди супроводжується підвищеною тривожністю. Середній рівень тривожності може активізувати навчання, та зробити його ефективнішим, так як тривожність є чинником мобілізації уваги, пам'яті, інтелектуальних здібностей.

Показники екстраверсії у хлопців відповідають 15,5 балам, та свідчать про схильність до екстраверсії, товарицькості і спрямованість індивідуальності досліджуваних студентів зовні, широке коло знайомств, необхідність у контактах. Хлопці є більш імпульсивними, запальними та оптимістичними. Їм необхідні рух та дія, а за даними деяких авторів (Безпалько, 2009; Грибок, 2012) особи з вираженою екстраверсією мають тенденцію до агресивності, що підтверджується і нашими дослідженнями.

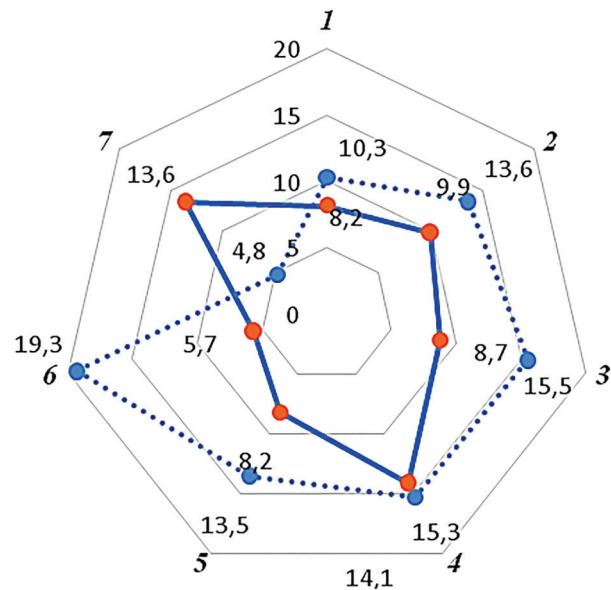

Рис. 1. Психологічні особливості студентів (юнаки та дівчата), бали

Примітки:

- 1 – впевненість у собі; 2 – тривожність;
- 3 – екстраверсія – інтроверсія; 4 – нейротизм;
- 5 – фрустрація; 6 – агресивність;
- 7 – ригідність.

У дівчат (8,7 балів) спостерігається схильність до інтроверсії, почуття та емоції більше підлягають строгому контролю, вони не схильні до ризикованих вчинків, відповідальні та на них завжди можна покластися.

Найвища різниця спостерігається при порівнянні показників агресивності та ригідності. Агресивність набагато вище у студентів-юнаків (19,3 балів) що, в свою чергу, характеризується підвищеною емоційністю і веде до проявів неадекватної поведінки, яка згодом є однією з причин низької успішності. У дівчат агресивність (5,7 балів), що свідчить про її низький рівень ($p < 0,05$). Схильність дівчат до вираженості своїх почуттів, таких як любов, дружні стосунки, а також наявність таких особистісних якостей як поміркованість, толерантність, завбачливість, безконфліктність, високий самоконтроль не спонукають до прояву агресії. До того ж одним із основних чинників набуття особистістю підвищеної агресивності вважаються недоліки сімейного виховання, спостереження за моделями агресивної поведінки інших у реальному житті, на кіно- і телеекранах чи комп'ютерних іграх, в які зазвичай більше грають юнаки (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика психологічних особливостей студентів (юнаки та дівчата)

	Впевненість у собі		Тривожність		Екстраверсія-інтроверсія		Нейротизм		Фрустрація		Агресивність		Ригідність	
	Х-ці	Д-та	Х-ці	Д-та	Х-ці	Д-та	Х-ці	Д-та	Х-ці	Д-та	Х-ці	Д-та	Х-ці	Д-та
x	10,3	8,2	13,6	9,9	15,5	8,7	15,3	14,1	13,5	8,2	19,3	5,7	4,8	13,6
m	1,61	0,75	1,56	0,7	2,2	1,18	1,55	0,94	1,43	0,74	0,78	0,87	1,72	0,91
p	p<0,05		p<0,05		p<0,05		p<0,05		p<0,05		p<0,05		p<0,05	

Відтак, психологічна ригідність передбачає неможливість або труднощі у пристосуванні до несподівано змінених умов навколишнього середовища людини. Подібний тип поведінки є стійкою характерною особливістю особистості і значно зменшує шанси на адаптацію в незвичних або екстремальних для людини умовах (Бондарева, 2014). За нашими даними, у юнаків (4,8 бали) ригідність нижче, аніж у дівчат (13,6 балів). Це цілком закономірно, тому що дівчата більш схильні до надмірної вразливості та емоційності, впертості, пошуку підтримки.

Ще одна якість яка нами досліджувалася, є нейротизм, який характеризує емоційну стійкість або нестійкість (емоційна стабільність або нестабільність), та за деякими даними, пов'язаний з показниками лабільності нервової системи (Первин, Джон, 2000). Емоційна стійкість – риса, що виражає збереження організованої поведінки, ситуативної цілеспрямованості у звичайних і стресових ситуаціях, характеризується зрілістю, відмінною адаптацією, відсутністю великої напруженості та занепокоєння, а також схильністю до лідерства і товариськості.

Підвищений рівень нейротизму виражається в надзвичайній нервовості, нестійкості, поганій адаптації, схильності до швидкої зміни настроїв (лабільності), почутті винності та занепокоєння, заклопотаності, депресивних реакціях, неувважності уваги, нестійкості в стресових ситуаціях, виражена чутливість, вразливість, схильність до дратівливості. За даними наших досліджень дівчата мають середній бал 14,1, що відповідає середньому рівню нейротизму, а юнаки – 15,3 бали, що відповідає високому рівню нейротизму.

Після опрацювання результатів дослідження за допомогою методів математичної статистики, ми отримали наступні залежності. У хлопців спостерігається взаємозв'язок між екстраверсією та нейротизмом ($r=0,68$), між екстраверсією

та агресивністю ($r=0,89$); між нейротизмом та фрустрацією ($r=0,61$). А у дівчат лише між нейротизмом та інтроверсією ($r=0,60$).

Розвиток особистості студента під час навчання у закладах вищої освіти на різних курсах має свою специфіку (Бондарева, 2014). У студентів другого курсу навчання спостерігається – період найбільш напруженої навчальної діяльності. У життя другокурсників інтенсивно включені всі форми навчання і виховання. Студенти отримують загальну підготовку, формуються їхні широкі культурні запити і потреби, до того ж процес адаптації до середовища закладу вищої освіти переважно завершений (Первин, Джон, 2000).

Наші дослідження щодо підвищення агресивності та тривожності у студентів підтверджуються даними О. Грибок (2012), у яких також виявлено, що більшість досліджуваних студентів схильні до агресії, яка проявляється у високій тривожності, яка у свою чергу є однією з причин конфліктності.

Результати С. Мельникової (2015) при дослідженні рівня тривожності, фрустрованості, агресивності і ригідності у студентів показали, високий рівень тривожності (17,0 балів), що автор вважає об'єктивним показником не тільки психоемоційного стану студентів, а й характеристикою кризового становища в країні. Рівень фрустрованості (14,0 балів) відповідає середньому і свідчить про негативний вплив зовнішніх факторів на психоемоційний стан студентів. Рівень агресивності в обстежуваній групі склав 13,0 балів, це середній показник. Рівень агресивності підвищується в суспільстві з вираженими соціальною напругою та поляризацією економічного статусу у різних груп населення, що і показано в роботі В. Ротенберга (2013). Виявлено, що рівень ригідності у студентів склав 7,0 балів, що свідчить про практичну відсутність ригідності в даній групі і здатності студентів до адаптації в сучасних умовах.

О. Ігумнова (2013) встановила, що сукупність вроджених індивідуально – типологічних особливостей (нейротизм, екстраверсія) та особистісних властивостей (агресивність, депресивність та ін.) спричиняють розвиток негативних психічних станів. Тобто, тривожність, фрустрація, агресивність та ригідність діагностуються на протязі усього періоду навчання на всіх рівнях прояву в різноманітних поєднаннях і є типовими для студентів. Вони супроводжуються внутрішнім напруженням, дискомфортом та певним зниженням енергетичного потенціалу.

Характерними для даного віку є висока динамічність емоцій, а також швидка і часто різка зміна одних переживань іншими, часом протилежними: наразі це радість успіху, захват, замилювання, а через секунди – розчарування, прикрість, та знову надії і т. д. (Немов, 2007). Зміна навколишнього середовища, комфортних умов, сфери спілкування і ритму життя, підвищення вимог до самостійності і відповідальності, підвищені розумові навантаження викликають

хронічне емоційне напруження, тривожний стан, провокуючи зниження соціально-психологічної адаптації, що негативно впливає на найбільш повний особистісний розвиток і психічне здоров'я в ході професійного становлення (Безпалько, 2009).

Висновки. Таким чином, характеризуючи психологічні особливості студентів закладів вищої освіти необхідно зазначити відмінності у юнаків та дівчат стосовно деяких аспектів. У дівчат спостерігається схильність до підвищеної тривожності, вразливості, нейротизм. У юнаків підвищена емоційність, агресія, впевненість у собі та низька ригідність, вони ефективніше пристосовуються до змін навколишнього середовища та підлаштовуються під обставини на відміну від дівчат, які частіше відчують складнощі при необхідності зміни стереотипів поведінки та повільніше реагують на зовнішні подразники. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці практичних рекомендацій щодо психологічної адаптації студентів закладів вищої освіти під час навчання на першому курсі.

Література

- Ананьев Б. Г. К психофизиологии студенческого возраста. *Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы*. Ленинград: ЛГУ, 1974. Вып. 2. С. 3–15.
- Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 288 с.
- Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
- Берн Ш. Гендерная психология. Санкт-Петербург: Прайм-Евразнак, 2006. 320 с.
- Бондарева С. В. Гендерные различия проявления тревожности у студентов-иностранцев. *Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: сборник статей по материалам XXXVIII международной научно-практической конференции*. Новосибирск: СибАК, 2014. № 3 (38). С. 159–163.
- Бохонкова Ю. О. Особистісні чинники соціально-психологічної адаптації першокурсників до умов вищих навчальних закладів: дис.... канд. психол. наук: 19.00.05. Луганськ, 2005. 207 с.
- Бурлачук Л. Ф., Кочарян А. С., Жидко М. Е. Психотерапия. Психологические модели. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 480 с.
- Грибок О. П. Психологічні особливості конфліктної поведінки студентів вищих навчальних закладів. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 14. С. 112–119.
- Ігумнова О. Генеза негативних психічних станів студентів. *Психологія і суспільство*. 2013. № 3. С. 110–115.
- Кириленко Т. Психологія: емоційна сфера особистості: навчальний посібник. Київ: Либідь, 2007. 256 с.
- Кочарян А. С., Фролова Е. В., Павленко В. Н., Чичихина Н. А. Эффективность учебной деятельности студентов: проблема выбора факторов успешности и мишеней педагогического воздействия. *Проблеми емпіричних досліджень у психології*. 2009. Вип. 2. С. 379–387.
- Крэйн У. Теории развития. Секреты формирования личности. Санкт-Петербург: Прайм-Евразнак, 2002. 512 с.
- Кузнецова О. В. Реакции на фрустрацию в условиях рассогласования ситуативной и личност-

- ной тревожности у юношей и девушек, профессионально занимающихся спортом. *Тезисы I всероссийской научно-практической конференции «Психология психических состояний»*. Казань, 2008. С. 341–344.
- Личностный опросник ЕРІ (методика Г. Айзенка). *Альманах психологических тестов*. Москва, 1995. С. 217–224.
- Мельникова С. В. Изучение уровня тревожности, фрустрированности, агрессивности и ригидности в социальной группе «студенты-психологи». *Наука і освіта*. №3. 2015. С. 62–65.
- Мельничук І. Генеза емоційних особливостей у дітей різного віку та статі: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Харків, 2003. 15 с.
- Немов Р. С. Общая психология. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 656 с.
- Первин Л., Джон О. Психология личности. Теория и исследования. Москва: Аспект Пресс, 2000. 607 с.
- Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Основы теоретической психологии. Москва: ИНФРА-М, 1998. 528 с.
- Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / ред. А. А. Крылов, С. А. Маничев. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 560 с.
- Психологический словарь / авт.-сост. В. Н. Копорулина, М. Н. Смирнова, Н. О. Гордеева, Л. М. Балабанова; Под общей ред. Ю. Л. Неймера. Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. 640 с.
- Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам. Вип. 3 / [укладачі: Л. М. Яворовська, Р. Ф. Камишнікова, О. Є. Поліванова, С. Г. Яновська, С. М. Куделко]. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 88 с.
- Ромек В. Г. Тест уверенности в себе. *Психологическая диагностика*. 2008. № 1. С. 59–82.
- Ромек В. Г. Тренинг уверенности в межличностных отношениях. Санкт-Петербург: Речь, 2003. 175 с.
- Ротенберг В. Психологические аспекты агрессивности. URL: <http://www.vsrutenberg.rjews.com/agressivnost.html#.W7SpqNcza70> (дата звернення: 01.12.2017).
- Рубин Б. Г., Колесников Ю. С. *Студент глазами социолога*. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского университета, 1968. 277 с.
- Русалов В. М. Природные предпосылки и индивидуально-психофизиологические особенности личности. Психология личности в трудах отечественных психологов. Санкт-Петербург Питер, 2000. 480 с.
- Санникова О. Феноменология личности: Избранные психологические труды. Одесса: СМІЛ, 2003. 256 с.
- Филатова Е. Г. Тревога в общесоматической практике. *Терапевтический архив*. 2007. № 5. С. 73–78.
- Хорни К. Невротическая личность нашего времени: самоанализ. Москва: Айрис-Пресс, 2004. 464 с.
- Dixon F. A., Tracy L. Cross T. L., Adams C. M. Psychological characteristics of academically gifted students in a residential setting: A cluster analysis. *Psychology in the schools*. 2001. Volume 38. Issue 5. P. 433–445. doi: 10.1002/pits.1032.
- Kostromina S., Gnedyk D. Students' Psychological Characteristics as Factor of Effective Acquisition of Visual Information in E-learning. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2016. Vol. 217. P. 34–41.

References

- Anan'ev, B. G. (1974). K psihofiziologii studencheskogo vozrasta [To the psychophysiology of the student's age]. *Sovremennye psihologo-pedagogicheskie problemy vysshej shkoly*. Leningrad, Russia: LGU, 2, 3–15 (rus).
- Anan'ev, B. G. (2001). *Chelovek kak predmet poznaniya [Man as an object of knowledge]*. Saint -Petersburg, Russia: Piter (rus).
- Bezpal'ko, O. V. (2009). *Socialna pedagogika: shemi, tablici, komentari: navchalnij posibnik [Social pedagogy: diagrams, tables, comments: tutorial]*. Kyiv, Ukraine: Centr uchbovoyi literatury (ukr).
- Bern, Sh. (2006). *Gendernaya psihologiya [Gender Psychology]*. Saint -Petersburg, Russia: Prajm-Evroznak (rus).
- Bondareva, S. V. (2014). Gendernye razlichiya proyavleniya trevozhnosti u studentov-inostrancev

- [Gender differences in the manifestation of anxiety among foreign students]. *Lichnost, semya i obshchestvo: voprosy pedagogiki i psihologii: sbornik statej po materialam XXXVIII mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konfirencii*. Novosibirsk, Russia: SibAK, 3 (38), 159–163 (rus).
- Bohonkova, Yu. O. (2005). *Osobistisni chinniki socialno-psihologichnoyi adaptaciyi pershokursnikov do umov vishih navchalnih zakladiv [Personality factors of socio-psychological adaptation of freshmen to the conditions of higher educational institutions]*. Candidate's thesis: 19.00.05. Lugansk, Ukraine (ukr).
- Burlachuk, L. F., Kocharyan, A. S., Zhidko, M. E. (2003). *Psihoterapiya. Psihologicheskie modeli [Psychotherapy. Psychological models]*. Saint -Petersburg, Russia: Piter (rus).
- Gribok, O. P. (2012). *Psihologichni osoblivosti konfliktnoyi povedinki studentiv vishih navchalnih zakladiv [Psychological features of conflict behavior of students of higher educational institutions]. Aktualni problemi sociologiyi, psihologiyi, pedagogiki, 14, 112–119 (ukr).*
- Igumnova, O. (2013). *Geneza negativnih psichnich staniv studentiv [Genesis of negative mental states of students]. Psihologiya i suspilstvo, 3, 110–115 (ukr).*
- Kirilenko, T. (2007). *Psihologiya: emocijna sfera osobistosti: navchalnij posibnik [Psychology: the emotional sphere of personality: a textbook]*. Kyiv, Ukraine: Libid (ukr).
- Kocharyan, A. S., Frolova, E. V., Pavlenko, V. N., Chichihina N. A. (2009). *Effektivnost uchebnoj deyatelnosti studentov: problema vybora faktorov uspeshnosti i mishenej pedagogicheskogo vozdejstviya [The Effectiveness of Students' Educational Activities: The Problem of Choosing Successful Factors and the Goals of Pedagogical Impact]. Problemi empirichnih doslidzhen u psihologiyi, 2, 379–387 (rus).*
- Crain, W. (2002). *Teorii razvitiya. Sekrety formirovaniya lichnosti [Theories of Development. The secrets of personality formation]*. Saint -Petersburg, Russia: Prajm-Evroznak (rus).
- Kuznecova, O. V. (2008). *Reakcii na frustraciyu v usloviyah rassoglasovaniya situativnoj i lichnostnoj trevozhnosti u yunoshej i devushek, professionalno zanimayushihsy sportom [Reactions to frustration in situations of mismatching situational and personal anxiety in boys and girls professionally engaged in sports]. Tezisy 1 vsrossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Psihologiya psihicheskikh sostoyanij». Kazan, Russia, 341–344 (rus).*
- Lichnostnyj oprosnik EPI (metodika H. Eysenck) [Personality questionnaire EPI (G. Eysenka's method)] (1995). *Almanah psihologicheskikh testov*. Moskow, Russia, 217–224 (rus).
- Melnikova, S. V. (2015). *Izuchenie urovnya trevozhnosti, frustrirovannosti, agressivnosti i rigidnosti v socialnoj gruppe «studenty-psihologi» [Studying the level of anxiety, frustration, aggressiveness and rigidity in the social group «Students-psychologists»]. Nauka i osvita, 3, 62–65 (rus).*
- Melnichuk, I. (2003). *Geneza emocijnih osoblivostej u ditej riznogo viku ta stati [Genesis of emotional peculiarities in children of all ages and genders]: Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv, Ukraine (ukr).
- Nemov, R. S. (2007). *Obshaya psihologiya [General psychology]*. Saint -Petersburg, Russia: Piter (rus).
- Pervin, L., Dzhon, O. (2000). *Psihologiya lichnosti. Teoriya i issledovaniya [Psychology of personality. Theory and research]*. Moskow, Russia: Aspekt Press (rus).
- Petrovskij, A. V., Yaroshevskij, M. G. (1998). *Osnovy teoreticheskoy psihologii [Fundamentals of Theoretical Psychology]*. Moskow, Russia: INFRA-M (rus).
- Krylov, A. A., Manichev, S. A. (Eds.) (2003). *Praktikum po obshej, eksperimentalnoj i prikladnoj psihologii [Workshop on General, Experimental and Applied Psychology]*. Saint -Petersburg Russia: Piter (rus).
- Koporulina, V. N., Smirnova, M. N., Gordeeva, N. O., Balabanova, L. M., Nejmer, Yu. L. (Ed.) (2003). *Psihologicheskij slovar [Psychological dictionary]*. Rostov-na-Donu, Russia: Feniks (rus).
- Yavorovska, L. M., Kamishnikova, R. F., Polivanova, O. Ye., Yanovska, S. G., Kudelko, S. M. (2013). *Psihologichni osoblivosti studentskogo viku. Na dopomogu kuratoram [Psychological peculiarities of the student's life. To the curators]*. Vip. 3. Kharkiv, Ukraine: KhNU imeni V. N. Karazina (ukr).
- Romek, V. G. (2008). *Test uverenosti v sebe [Self-confidence test]. Psihologicheskaya diagnostika, 1, 59–82 (rus).*
- Romek, V. G. (2003). *Trening uverenosti v mezhllichnostnyh otnosheniyah [Training of Confidence in Interpersonal Relations]*. Saint -Petersburg, Russia: Rech (rus).
- Rotenberg, V. (2013). *Psihologicheskie aspektyi agressivnosti [Psychological aspects of aggressiveness]*. Retrieved from <http://www.vsrotenberg.rjews.com/agressivnost.html#.W7SpGnacza70> (rus).

- Rubin, B. G., Kolesnikov, Yu. S. (1968). *Student glazami sociologa [A student by a sociologist]*. Rostov-na-Donu, Russia: Izd-vo Rostovskogo universiteta (rus).
- Rusalov, V. M. (2000). *Prirodnye predposylki i indivi dualno-psihofiziologicheskie osobenosti lichnosti Psihologiya lichnosti v trudah otechestvennyh psihologov [Natural prerequisites and individual-psychophysiological features of personality. Psychology of personality in the works of domestic psychologists]*. Saint -Petersburg, Russia: Piter (rus).
- Sannikova, O. (2003). *Fenomenologiya lichnosti: Izbrannye psihologicheskie trudy [Phenomenology of personality: Selected psychological works]*. Odessa, Ukraine: SMIL (rus).
- Filatova, E. G. (2007). *Trevoga v obshesomatischej praktike [Anxiety in general somatic practice]. Terapevticheskij arhiv, 5, 73–78 (rus).*
- Horni, K. (2004). *Nevroticheskaya lichnost nashego vremeni: samoanaliz [The neurotic personality of our time: self-analysis]*. Moscow, Russia: Ajris-Press (rus).
- Dixon, F. A., Tracy, L. Cross, T. L., Adams, C. M. (2001). Psychological characteristics of academically gifted students in a residential setting: A cluster analysis. *Psychology in the schools*, Vol. 38, Issue 5, 433–445. doi: 10.1002/pits.1032 (eng).
- Kostromina, S., Gnedyk, D. (2016). Students' Psychological Characteristics as Factor of Effective Acquisition of Visual Information in E-learning. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 217, 34–41 (eng).

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Дерека Татьяна, доктор педагогических наук, доцент,
доцент кафедры теории и методики физической культуры,
Сумской государственной педагогической университет им. А. С. Макаренко,
ул. Роменская, 87, 40002 Сумы, Украина, 24tetiana01@ukr.net

Ляшенко Валентина, кандидат наук по физическому воспитанию и спорту,
старший преподаватель кафедры физической культуры и педагогики спорта,
Киевский университет им. Бориса Гринченко, ул. Бульварно-Кудрявская, 18/2,
04053 Киев, Украина, v.liashenko@kubg.edu.ua

Туманова Валентина, старший преподаватель кафедры спорта и фитнеса,
Киевский университет им. Бориса Гринченко, ул. Бульварно-Кудрявская, 18/2,
04053, Киев, Украина, v.tumanova@kubg.edu.ua

Гацко Елена, старший преподаватель кафедры физической культуры
и спортивной педагогики, Киевский университет им. Бориса Гринченко,
ул. Бульварно-Кудрявская, 18/2, 04053 Киев, o.hatsko@kubg.edu.ua

В статье определены различия в психологических особенностях студентов учреждений высшего образования (юношей и девушек). Исследованы личностные проявления индивидуальных особенностей психических качеств и темперамента у юношей и девушек. В исследовании применялись беседа и психодиагностическое тестирование. Возрастной диапазон исследуемых 18–20 лет, количество – 29 человек. В результате исследования выявлены существенные различия в проявлении личностных качеств агрессивности и ригидности. У юношей более выражена агрессивность, уверенность в себе, низкий нейротизм и экстраверсия, а у девушек – повышенный уровень нейротизма, тревожности и преобладает интроверсия. Исследование показало, что у студентов – юношей высокие показатели уверенности (10,3балы) и агрессивности (12 баллов), у девушек, студентов второго курса высокие показатели тревожности (11,3балы) и нейротизма (10,1бал).

Ключевые слова: интроверсия; нейротизм; студенты; тревожность; экстраверсия.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Dereka Tetiana, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of Physical Culture Theory and Methodology Department, Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University, 87 Romenska Str., 40002 Sumy, Ukraine, 24tetiana01@ukr.net

Lyashenko Valentyna, PhD (Physical Education and Sports), Senior Lecturer of the Department of Physical Education and Sport Pedagogy, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska Str., 04053 Kyiv, Ukraine, v.liashenko@kubg.edu.ua

Tumanova Valentyna, Senior Lecturer of Sports and Fitness Department, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska Str., 04053 Kyiv, Ukraine, v.tumanova@kubg.edu.ua

Hatsko Elena, Senior Lecturer in the Department of Physical Education and Sport Pedagogy, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska Str., 04053 Kyiv, Ukraine, o.hatsko@kubg.edu.ua

The article defines the differences in the psychological characteristics of students of institutions of higher education (boys and girls). The personal manifestations of individual peculiarities of mental qualities and temperament in boys and girls are investigated. The study used a conversation and psychodiagnostic testing. The age range of the subjects is 18–20 years, the number – 29 people. The study revealed significant differences in the manifestation of personal qualities of aggressiveness and rigidity. Young men are more pronounced aggressiveness, self-confidence, low neuroticism and extraversion, and the girls, an increased level of neuroticism, rigidity and in most introversion. The development of a student's personality while studying at higher education institutions at different courses has its own specificity. Students of the second year of study are observed – the period of the most intense academic activity. The life of second-year students is intensively included in all forms of education and upbringing. Students receive general training, their broad cultural needs and needs are formed, and the process of adaptation to a higher education institution is mostly completed. Students of boy's high confidence (10.3 points) and aggressiveness (12 points), girls, second-year students of high rates of anxiety (11.3 points) and neuroticism (10.1 points). In girls, there is a tendency to increased anxiety, vulnerability, neuroticism. The boys have increased emotionality, aggression, self-confidence and low rigidity; they are more adaptable to environmental changes and adapt to circumstances, as opposed to girls who are more likely to experience difficulties changing behavioral stereotypes and react more slowly to external stimuli.

Key words: anxiety; extroversion; introversion; neuroticism; students.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2017

Прийнято до друку 27.09.2018